

Муниципальное бюджетное общеобразовательное учреждение

Самагалтайская средняя общеобразовательная школа №2 им.Монгуш А.О.

МР «Тес-Хемский кожуун РТ»

«РАССМОТРЕНО»
Руководитель ШУМО
ОМ /Коданмай Р.С.
Протокол заседания
ШУМО № 1
«28» 08 2024г

«СОГЛАСОВАНО»
Зам. дир. по УВР
Насы / Намзырай У.С./
«28» 08 2024г

«УТВЕРЖДАЮ»
Директор школы:
О /Намзырай А.Д./
Приказ № 1
«28» 08 2024г

РАБОЧАЯ ПРОГРАММА

ПО ПРЕДМЕТУ «РОДНОЙ ЯЗЫК»

Класс 7

Количество часов в год 34 ч.

Количество часов в неделю 1 ч.

Составитель:

учитель родного языка и литературы

Нурсан Оксана Владимировна

Квалификационная категория —

**Кол ниити өөредилгениң «төрээн (тыва) дыл» эртеминге
ажылчын өөредилге программазы (7 КЛАСС)**

ТАЙЫЛБЫР БИЖИК

7 класстың “Кол ниити өөредилгениң «төрээн (тыва) дыл» эртеминге ажилчын өөредилге программазын” Федералдыг күрүнениң өөредилге стандартының негелделеринге дүүштүр тургускан болгаш Федералдыг ажилчын программага(авторлары: Доржу К.Б, Сарыглар Ч.А., 2023ч) дүүштүр кылып тургускан.

ӨӨРЕДИЛГЕ ПРОГРАММАЗЫНЫҢ НИИТИ ТАЙЫЛБЫРЫ

Тыва дыл – Тыва Республиканың үндезин чонунуң национал дылы. Тыва дыл Тыва Республиканың Конституциясында күрүне дылы кылдыр доктааттынган(май 6,2001). Амгы үеде «тыва болгаш орус дылдарның деңгем болгаш боттускайлаң сайзыраарына таарымчалыг байдалды тургузарынче угланган» 2003 чылдың декабрь 31-де үнген «Тыва Республиканың дылдар дугайында» хоойлузу боттанмышаан. Тыва дыл күрүнениң болгаш тус черлерниң эрге-чагырга органнарының дылы, официалдыг хоойлу-дүрүмнерни парлап үндүрер, Тыва Республикага референдум (чугула айтырыгны чонга бадыладыры), төлээлекчилер болгаш күүсекчи органнарже соңгулдаларның дылы, официалдыг херектер эмгелээриниң, суд чорудулгазының база чагаалар дылы, массалыг медээ дамчыдар чепсектер болгаш өөредилгениң, культураның дээш өске-даа адырларның дылы кылдыр ниитилел амыдыралында калбаа-биле ажыглаттынып турар.

Тыва улустуң төрээн дылы янзы-бүрү медээлерни чыып тургузар, кадагалаар болгаш дамчыдар хөй талалыг система болуп чоруур. Тыва дыл кижилерни чугаалаштырар, оларның бодалын, сагыш-сеткилин илередир баазалыг хүлээлгелерин күүсетпишаан, кижилерниң бот-боттарының аразында болгаш хөй-ниити-биле харылзаалыг болурун хандыраар; тыва улустуң бот-медерелин болгаш делегей көрүүшкүнүн хевирлээр, тыва кижилерни бот-тускайлаң онзагай аймак чонкылдырхааратудуп, оларның салгалдарын харылзааштырып, национал культуразын хүнбүрүде чаартып чоруур. Тыва дыл – өг-бүледе болгаш өөредилге системазында кижизилдилгениң дылы; тыва улустуң байлак аас чогаалының болгаш чечен чогаалының хөй янзы жанрларын кадагалаар болгаш дамчыдарының дылы; өске эртемнерни шиңгээдип алырынга өзек болбушаан, уругларны бүгү талазы-биле сайзырадырының аргазы; эртемде чаа ажыдышкыннарны болгаш төөгү, уран чүүл база культураның хөйаңгы хевирлерин (жанрларын) дамчыдарының болгаш шинчилээриниң дылы; орус болгаш бүгү делегейниң чечен чогаалының, ол ышкаш эртем ажылдарының очулгазының дылы.

5-9 класстарның «Төрээн (тыва) дыл» деп чижек өөредилге программазы (улаштыр – Программа) Кол ниити өөредилгениң федералдыг күрүне стандартына дүүштүр тургустунган (улаштыр – КНӨ-нүң ӨФКС). Программаның өзээ кылдыр эге болгаш кол ниити өөредилгениң аразында харылзаалыгының принциви салдынган. Программада өөреникчилерниң чугаа чорудулгазын улам ыңай сайзырадыры көрдүнген: шын бижилгениң чаңчыл, мергежилдерин, медерелдиг номчулганы, аас чугааның утказын долuzu-биле билип алырын, төрээн дылынга хостуг, шын болгаш тода чугаалаарын хевирлээри. Төрээн дылынга өөредилге уругларның ниити делегей көрүүшкүнүн делгемчидер, чогаадыкчы салым-чаянын сайзырадыр, чаагай мөзү-бүдүш дугайында билиин болгаш чугаа чорудулгазының культуразын улам бедидеринге дузалаар. Ынчангаш «Төрээн (тыва) дыл» эртеми кол ниити өөредилгениң сорулгаларын чедип алырынга улуг ужур-дузалыг.

Программаны тургузарына үндезин болган **нормативтер болгаш эрге-хоойлу баазы:**

- 2012 чылдың декабрь 29-га үнген 273-ФЗ дугаарлыг «Россия Федерациясында өөредилге дугайында» Федералдыг хоойлузу (п. 4, 14-кү кезээ);
- 2018 чылдың август 3-те үнген 317-ФЗ дугаарлыг «Россия Федерациясында өөредилге дугайында» Федералдыг хоойлузунда 11 болгаш 14 кезектеринде өскерилгелер дугайында» Федералдыг хоойлу;

- «Ортумак ниити өөрөдигениң федералдыг күрүне стандарты» (өскерилгелерлиг болгаш эдилгелериг, декабрь 12, 2014 ч.; декабрь 31, 2015 ч.);
- Тыва Республиканың үндезин хоойлузу (Конституция, 5 кезээ)
- «Тыва Республикада дылдар дугайында» хоойлу (декабрь 31, 2003 ч., №462 ДХ-1, өскерилгелерлиг: апрель 12, 2019 ч.).

ПРОГРАММАНЫ БОТТАНДЫРАРЫНЫҢ СОРУЛГАЗЫ:

Кол ниити өөрөдигениң ӨФКС-тин негелделеринге дүүштүр «Төрээн (тыва) дыл» эртемниң утказын шиңгээдири; баш бурунгаар планнаттынган бот-тускайлаң, предметтиг болгаш эртем харылзаалыг (метапредметтиг) түңнелдерни өөреникчилерниң чедип алыры; харылзаажылга (коммуникативтиг), дыл болгаш дыл эртемниң талазы-биле база культура талазы-биле (культурологтут) компетенцияларны чедип алыры болгаш сайзырадыры.

ПРОГРАММАНЫҢ КОЛ УТКАЛЫГ ШУГУМНАРЫ

Программада өөреникчилерниң коммуникативтиг, дыл (дыл эртемниң), культура талазы-биле компетенцияларының хевирлеттинип тургустунарынга ужур-дузалыг **үш уткалыг шугумну** айыткан:

- Коммуникативтиг компетенцияның хевирлеттинерин хандырып турар утказы;
- дыл болгаш дыл эртемниң талазы-биле компетенцияның хевирлеттинерин хандырып турар утказы;
- культура талазы-биле компетенцияның хевирлеттинерин хандырып турар утказы.

Бирги уткалыг шугум чугаа чорударының мергежил-чаңчылдарының чайгаар хевирлеттинеринге салдарлыг «Чугаа чорудулгазы болгаш чугаа культуразы» деп бөлүктө кирип турар «Чугаа болгаш чугаалажып харылзажыры», «Чугаа чорудулгазы», «Чугаа культуразы», «Сөзүглел», «Дылдың ажыглалының аайы-биле хевирлери» деп кезектерде илереттинген.

Ийиги уткалыг шугумда дылдың тургузуун болгаш оң кезиктериниң ажыглалының онзагайларын көргүскен «Дыл дугайында ниити билиглер», «Дыл дугайында эртемниң кезектери» деп бөлүктөр кирип турар.

Үшкү уткалыг шугумда төрээн дылдың тыва чоннуң төөгүзү болгаш уран чүүлү-биле, чоннуң материалдыг болгаш сагыш-сеткил культуразы-биле база Россияның өске чоннарының дыл болгаш культура талазы-биле сырый харылзаалыын көргүскен, тыва дылдың өске кезектери-биле чергелештир өөредир «Дыл болгаш культура» деп кезээ кирген. Ону тыва дылдың шупту кезектери- биле чергелештир кириштирип өөредир.

ЭРТЕМНИҢ ӨӨРЕДИЛГЕ ПЛАНЫНДА ТУРУЖУ

Өөрөдиге планында «Төрээн (тыва) дыл» эртемни өөредиринге 7-ги класска неделяда 1 шак (чылда 32 шак) көрдүнгөн.

ӨӨРЕДИЛГЕ ЭРТЕМИНИҢ УТКАЗЫ (7 КЛАСС)

Тыва дыл – күрүне дылы болгаш оң ажыглалы.

Тыва дыл – тыва чоннуң өнчүзү.

Тыва дыл болгаш чоннуң культуразы.

Сөзүглел дугайында билиг.

Сөзүглелдин темазы болгаш кол бодалы.

Сөзүглелдин кыска болгаш делгеренгей планы.

Сөзүглелдерниң янзылары: чурумал, тоожуушкун, угаап боданышкын.

Морфология.

Кылыг сөзүнүң залогтары, видтери.

Кылыг сөзүнүң тускай хевирлери.

Кылыг сөзүнүң наклонениелери.

Причастиеңиң грамматиктиг утказы, морфологтут демдектери.

Эрткен үениң причастиези.

Келир үениң причастиези, болгалак үениң причастиези.

Причастиелиг бөлүглелдер, оларның домакка тодарадылга, байдал болуру.

Морфологтут сайгарылга.

Деепричастиеңиң грамматиктиг утказы, морфологтут демдектери, синтаксистиг хүлээлгези.

Тыва дылдың деепричастиелиери.

Деепричастиелиг бөлүглел, анаа бижик демдектери болгаш домакка байдал болуру.

Морфологтут сайгарылга.

Өттүнүг сөстөр – тускай чугаа кезээ, ниити утказы. Өттүнүг сөстөрнүң уткалыг бөлүктери (үн, дааш болгаш хевир өттүнер сөстөр), оларның тургустунары.

Составтыг кылыг сөстери тургузарыңга ужур-дузазы база синтаксистиг хүлээлгези.

Өттүнүг сөстөрнүң морфологтут сайгарылгазы.

Дузалак чугаа кезектери.

Эдеринчилер болгаш дузалак аттар, оларның ылгалы болгаш грамматиктиг хүлээлгелери.

-биле деп эдеринчини шын бижиири.

дег, ышкаш деп эдеринчилерни бөлүглелдер тургузуп турда, биче сек-биле аңгылаары. Эдеринчилер болгаш дузалак аттарның морфологтут сайгарылгазы.

Эвилелдер, оларның грамматиктиг хүлээлгелери.

Чагырыштырбас эвилелдер: каттыштырар, удурланыштырар, аңгылаштырар.

Чагырыштырар эвилелдер. Эвилелдернүң морфологтут сайгарылгазы.

Артынчыларның утказы болгаш грамматиктиг хүлээлгелери. Артынчыларны бөлүктээри болгаш шын бижиири. Артынчыларның морфологтут сайгарылгазы.

Аян сөстери – онзагай чугаа кезээ, ооң бөлүктери.

Аян сөстери бар домакка бижик демдектери болгаш ударение.

Аян сөстөрнүң утказының аайы-биле сайгарылгазы.

ЭРТЕМНИ ШИҢГЭЭТКЕНИНГЕ БАШ БУРУНГААР ПЛАННАТТЫНГАН ТҮҢНЭЛДЕР

Бот-тускайлаң түннелдерге уругларның бот-башкартынып (боттут туружун хевирлээр, бодун кым мен дээрзин билири, бодун хүндүлээри, үнелээри), чүге өөренип турарының утказын (өөредилге ажыл-чорудулгазыңга болгаш сонургалдыг болуруңга хамаарыштыр), мораль-этиктиг нормаларны (бодунуң мөзү-бүдүжүңге хамаарышкан айтырыгларны шийтпирлээр, үнелээр) күүседип билири хамааржыр. Оларны тодаргайлаарга, мындыг:

– россияжи хамааты демнежилге деп билигнүң утказын билип, аңаа дүүштүр бодун хевирлээри: төрөөн чуртунга ынак, ол дээш сагыш човаары, хөй аймак чоннуг Тываның болгаш Россияның чонунуң төөгүлүг эрткен болгаш амгы оруун хүндүлээри, оларның салым-чолунга хамаарылгалыын, Ада-чуртунуң мурнунга харысалгалыг болурун угаап билири;

– бодунуң кайы аймакка хамаарылгалыын, чонунуң болгаш чуртунуң төөгүзүн, дылын, культуразын билири; Тываның, Россияның чоннарының болгаш кижини төрөлгөтөннүң культурлуг өнчүзүнүң үндезиннерин билири;

– төрөөн тыва дылыңга чүве билип алырыңга сундулуг, бодун сайзырадырыңга болгаш билиин бедидеринге сонургалдыг болуру; өөреникчилернүң боттарының сонургалының болгаш билииниң деңгелиниң аайы-биле келир үеде мергежилдин медреселдиг шилип алырыңга белен болуру;

– кижиниң болгаш ниитилелдин амыдыралыңга өг-бүлениң ужур-дузазын медресеп билири; өг-бүлениң амыдыралының ыдыктыг чүүлдерин бодунга сиңирип, чоок кижилерин

хүндүлөп, олар дээш сагыш човап билири; өске кижини, ооң бодалын, делегей көрүүшкүнүн, культуразын, дылын, чүдүлгезин болгаш боттуг туружун хүндүлээри;

– назы-хар аайы-биле школаның бот-башкарылгалыг ажыл-херээнге болгаш хөй-ниити ажылынга киржири; төрөөн дылга тураскааткан хемчеглерге, класстан дашкаар ажылдарны чорударынга киржири;

– тыва дылга сөзүглелдер дамчыштыр өөрөдилгеге болгаш күш-ажылга харыысалгалыг болурун хевирлээри, кадык болгаш айыыл чок амыдыралды шилип алыры; бодунга болгаш өске кижилерниң амы-тынынга, кадыкшылынга айыыл тургузуп турар берге байдалдарда, айыылды болдурбазының дүрүмнерин шингээдири;

– Россияның болгаш делегейниң чоннарының уран чүүлүн болгаш чогаадыкчы ажыл-чорудулгазын дамчыштыр эстетиктиг мээ-медерелин сайзырадыры, чараш чүүлдү шингээдири (аңгы-аңгы чоннарның ёзу-чаңчылдарын илереткен чечен чогаалдарны сайгарары, кижиниң иштики делегейиниң чаражын тодарадыры, чогаалдарны номчуксаары, чуруктарны көрүксээри дээш о.ө);

– экологтуг культураның үндезиннерин хевирлээри (бойдушту шинчилээри, көдээ ажыл-агыйны билири, бойдушту уран-чечен чуруп көргүзери, аян-чорук кылыры, бойдушту камгалаары).

Эртем харылзаалыг түннелдерге өөреникчилерниң шупту эртемнерге ажыглап болур кылдыр шингээдип алганы билиглер болгаш өөрөдилгениң бүгү талалыг: *башкарылгалыг* (ажыл-чорудулгазын боду башкаар, хайгаараар, эдер, идепкейлиг болур, бот тускайлаң ажылдаар), *харылзажылга чорудар/коммуникативтиг* (чугааны чорудуп, кады ажылдаарынга херек чаңчыл-мергежилдерни билир), *угаап шингээдириниң* (ниити өөрөдилгиг, ооң иштинде сайгарар, деңнээр, түңнээр, бөлүктээр, чидиг айтырыгны тургузар болгаш ону шиитпирлээр дээн ышкаш) кылдыныглары кирип турар.

Өөрөдилгениң башкарылгалыг бүгү талалыг кылдыныглары

Доозукчу дараазында чүүлдерни кылып өөрөнип алыр:

- амгы үеде болгаш планнап турары өөрөдилгениң түннелдерин сайгарар;
- чугула айтырыгны шиитпирлээр тайылбырны идип үндүрер, эртем талазы-биле даап бодаашкынын хевирлеп тургузар, төнчү түннелди баш бурунгаар даап бодаар;
- бир-ле чидиг айтырыгга болгаш ооң болдунар аргаларынга үндөзилээн ажыл-чорудулганың сорулгазын салыр;
- ажыл-чорудулганың кол сорулгаларын чедип алыры-биле кылып чорудар ажылдарны тургузуп билир;
- сорулгаларны чедип алырда, херек өөрөдилгиг болгаш угаап шингээдир ажылдары күүседир, оларны канчаар күүседириниң оруктарын тывары-билеэржежок чугула кылдыныгларны тодарадыр;
- өөрөдилгиг болгаш угаап шингээдир чүүлдерни бадыткаар болгаш боттандыраары-биле эң-не дээштиг шиитпирлиг аргаларны шилиир;
- сүмелээн вариантылардан шилип болгаш сорулганы шиитпирлээр аргаларны/сорулгаларны чедип алыр дээш, боду аргаларны/аңаа ажыглап болур курлавырларны тывар;
- чидиг айтырыгны(төлөвилел кылырда, шинчилелдер чорударда) шиитпирлээр планны тургузар;
- сорулганы чедип алырынга шаптыктап турар бергелерни тодарадыр болгаш ону чайладыр аргаларны тывар;
- бодунуң хууда өөрөдилге траекториязын (угаан, күш-шыдал, мөзү-бүдүш талазы-биле кижиниң сайзыралын, сонуургалын, чүнү кылып шыдаарын барымдаалаан өөрөдилгениң бот-тускайлаң оруун) планнаар болгаш эде тургузар;

- удуртукчу башкызы болгаш эш-өөрү-биле планнап турар түңнелдерин болгаш бодунуң ажыл-чорудулгазын үнелээриниң негелделерин кады тодарадыр;
- ажыл-чорудулгазын үнелээр аргаларны ылгап шилиир, сүмелеп турары байдалдар болгаш негелделер аайы-биле ажыл-чорудулгазынга бот - хайгааралды чорудар;
- чедип алган түңнелдериниң болгаш кылган ажылдың үнелел-тайылбырын база оон төнчүзүндө улам эки чедишкинниг болурунун аргаларын сүмелээр;
- бодунуң кылдыныгларын сорулга-биле дүүштүрер, херек болза, боду частырыгларын эдер.
- Өөредилгенин сорулгаларын чедип алыр дээш, чорудар ажылдарга негелделерни шын тургузар; тааржыр аргаларны сайгарып болгаш бадыткап билер;
- Тургустунган үнелелдер болгаш бот-үнелелдин негелделерин хостуг ажыглаар;
- ажыл-чорудулгазының сорулгазынга дүүштүр тургустунган болгаш/азы бодунуң тургузуп алганы негелделериниң аайы-биле кылган чүүлдерни түңнээр;
- бодунуң чедишкинниг азы чедишкин чок болганының чылдагааннарын тодарадыр; чедишкин чок болган таварылгада ол байдалдан уштунар аргаларны дилеп тывар.

Доозукчунуң өөренип алыр аргалыг кылдыныглары:

- боду өөредилгениң сорулгаларын тодарадыр, сорулга чедип алыры-биле кылып чорудар чаа ажылдарны өөредилгеге болгаш угаап шиңгээдир ажыл-чорудулгага тургузар;
- сорулганы чедип алыр оруктарны (аргаларны) боду планнап тывар;
- бодунуң кылып чорудуп турар ажылын планнаттынган түңнелдер-биле дүүштүрер, бодунуң ажыл-чорудулгазынга хынамчалыг болур, салдынган негелделерниң болгаш тургустунуп келген байдалдың аайы-биле кылдыныгларның аргаларын тодарадыр, херек болза, эде тургузар;
- бодунуң өөредилге талазы-биле түңнелдерин чедип ап турар үеде бодунуң ажыл-чорудулгазын хайгаараар, тургустунган байдалдар болгаш негелделер аайы-биле чүвени канчаар кылырының аргаларын тодарадыр, байдалдың өскерилгени-биле бодунуң кылдыныгларын өскерттип билер;
- бот-хайгаарал, бот-үнелелдин, шиитпирхүлээп алырының болгаш өөредилгиг базаугаап шиңгээдир ажыл-чорудулганың медреселдиг шилилгезин боттандыраарының үндезиннерин шиңгээдип алыр.

Өөредилгениң угаап шиңгээдириниң бүгү талалыг кылдыныглары

Доозукчу дараазында чүүлдерни кылып өөренип алыр:

- чүвөлери болгаш болуушкуннарны кайы-бир демдээниң аайы-биле бөлүктээр, деңнээр, түңнээр; ийи азы оон-даа хөй чүвөлериң болгаш болуушкуннарның ниити ылгавырлыг демдектерин ылгаар болгаш оларның дөмейлешкек чүүлдерин тайылбырлаар;
- чүвөлери болгаш болуушкуннарны бир-ле дөмейлешкек демдээниң аайы-биле деңневишаан, угаап боданышкынын илередир;
- сайгарылганы янзы-бүрү талаларындан кылбышаан, бодунуң барымдааларының шиитпирин бадыткаар;
- сөзүглелден хереглеттинип турар (сорулгазының аайы-биле) медресени тывар;
- сөзүглелде чүнүң дугайында чугаалап турарының уг-шиин сайгарар, утказын долузу-биле билип турар, сөзүглелдин тургузуун билер;
- сөзүглелде чуруп көргүскен болуушкуннарның, кылдыныгларның аразында харылзаалыгын тодарадыр;
- сөзүглелде кол бодалды кысказы-биле дамчыдар;
- сөзүглелдин утказын болгаш хевирин сайгарылгалыг түңнээр;
- бойдуска хамаарылгазын чогаадыгларга илередир;
- чугула херек сөстөрни тодарадыр;

– электроннуг хевирде сөзүглелдерни, тыва дылдың словарьларын болгаш тайылбырлыг номнарны ажыглаар;

Доозукчунуң өөренип алыр аргалыг кылдыныглары:

– билиглерни тодарадыр, түңнелдерни тургузар, дөмейлешкек чүүлдерни айтыр, бөлүктээр, оларны бөлүктээриниң үндезиннерин болгаш негелделернин боду тывар, янзы-бүрү харылзааларның чылдагааннарын тодарадыр, харылзаалыг угаап боданышкынны болгаш түңнелдерни кылыр;

– өөредиглиг болгаш угаап шиңгээдир сорулганы чедип алыр аргаларга демдектер болгаш символдарны, таблицалар болгаш схемаларны ажыглап, тургузуп болгаш эде тургузуп билир;

– словарьлар болгаш өске-даа медээ тывар чүүлдерни идепкейлиг ажыглаарының культуразын шиңгээдип алыр сонургалын сайзырадыр.

Өөредилгениң харылзажылга чорудар бүгү талалыг кылдыныглары

Доозукчу дараазында чүүлдерни кылып өөренип алыр:

– чугаалажып турар кижизиниң үзел-бодалын, бадыткалдарын, даянып турар барымдааларын, даап бодаашкыннарын ылгап, ооң туружун хүлээп ап шыдаар;

– бодунуң үзел-бодалын шын болгаш үндезинниг кылдыр бадыткаар;

– дискуссияга (маргылдаалыг чугаага) ниити кол бодалды ылгаар;

– бөлүккө өөредилгениң харылзааларын тургузар (ниити сорулгаларны тодарадыр, кылып ажылды хуваар, бот-боттары-биле дургуржуп шыдаар дээш оон-даа өске);

– бөлүктүң мурнунга салдынган сорулганы шиитпирлээри-биле сайгарар негелделер болгаш айтырыгларны дургуржуп ап шыдаар;

– бодунуң кылып чорудар ажылын аас болгаш бижимел хевирге таныштырар;

– чүвени шын чугаалаар болгаш дискуссияга киржип билир;

– чугаа үезинде кады чугаалажып турар кижизи-биле сүмележиپ шиитпирни үндүрер;

– өөредилгениң болгаш практиканың айтырыгларын шиитпирлээри-биле информастыг курлавырларны сорулга аайы-биле медээ-харылзажылга аргаларын ажыглап дилээр болгаш ажыглаар;

Доозукчунуң өөренип алыр аргалыг кылдыныглары:

– эш-өөрү азы башкызы-биле демнежип ажыл-чорудулганы организастан билир; боду чааскаан болгаш бөлүк шитинге ажылдаар;

– маргылдаалыг айтырыгларга хамаарыштыр бодунуң бодалын илередип, туружун бадыткаар;

– харылзажылганың сорулгаларын (бодунуң сагыш-сеткилин, бодалдарын илередип, ажыл-чорудулганы планнаар дээш о.ө.) чедип алыры-биле янзы-бүрү дыл аргаларын медреселдиг ажыглаар.

Эртем талазы-биле (предметтиг) тодаргай түңнелдер. 7 класс

Доозукчу дараазында чүүлдерни кылып өөренип алыр:

Чугаа болгаш чугаалажып харылзажыры

– бодунуң чугаазын чогаадыглар таварыштыр сайзырадыр: бодунуң сактыышкыннарын чогаадыг-тоожуушкунга, чурук-биле ажылга (кайы-бир черниң, кижиниң (портрет), болуушкуннуң чурумалы) азы кандыг-бир бердинген темага хамаарышкан чогаадыг-угаап бодаашкынга илередип;

– харылзажылганың аңгы-аңгы байдалдарында (албан ёзулуг азы хостуг) чугаа нормаларын сагыыр;

Сөзүглел

– сөзүглелдин темазын болгаш кол бодалын тодарадыр;

– сөзүглелдин делгеренгей болгаш кыска планын тургузар;

- кандыг-бир тодаргай темага материалды чыыр болгаш ону чаңгыс аайлап тургузар;

Морфология

- кылыг сөзүнүң тускай хевирлери – причастие болгаш деепричастие тодарадыр;
- причастиең болгаш деепричастиең грамматиктиг утказын тодарадыр, морфологтуг демдектерин, синтаксистиг уjur-дузазын тайылбырлаар;
- причастиең үезин (эрткен, келир, болгалак) тодарадыр;
- тыва дылдың деепричастиелерин аңгылаар: катгышкак, кожаланчак, эрткен, болбас, үдекчи, кызыгаарлаар деепричастиелер;
- сөзүглелден причастиелиг болгаш деепричастиелиг бөлүглелдерни тодарадып тывар;
- причастиелиг болгаш деепричастиелиг бөлүглелдерниң синтаксистиг хүлээлгелерин тодарадыр;
- өттүнүг сөстөрни тодарадып тывар, оларның утказын тайылбырлаар;
- өттүнүг сөстөрниң уткалыг бөлүктөрүн таныыр: ыыт-дааш, үн өттүнер сөстөр, хевир-дүрзү өттүнер сөстөр, миннишкин илередир сөстөр;
- өттүнүг сөстөрни тургузар; өттүнүг сөстөрниң дузазы-биле кылыг сөстөрүн тургузар;
- өттүнүг сөстүң составтыг кылыг сөзү тургузарыңа уjur-дузазын, синтаксистиг хүлээлгезин тодарадыр;
- эдеринчи болгаш дузалал атты ылгаар;
- эдеринчилерниң грамматиктиг хүлээлгелерин тодарадыр;
- *дег, ышкаш* деп эдеринчилерниң дузазы-биле деңнелгелиг бөлүглелдерни тургузар;
- *биле* деп сөстүң эдеринчи азы эвилел болуп чоруурун ылгаар;
- эвилелдерни таныыр;
- чагырыштырбас болгаш чагырыштырар эвилелдерни, чагырыштырбас эвилелдерниң утказының аайы-биле бөлүктөрүн (катгыштырар, удурланыштырар, аңгылаштырар) ылгаар;
- чоок уткалыг эвилелдерни аас болгаш бижимел чугаага ажыглаар;
- артынчыларны танып тывар, чугаага ажыглаар;
- артынчыларны утка аайы-биле бөлүктээр: айтырыг, бадыткал, дадагалзалдың, күштелдирериниң азы ылгаарының, даап бодаарының.
- Чоок уткалыг артынчыларны аас болгаш бижимел чугаага ажыглаар;
- причастие, деепричастие, өттүнүг сөс, эдеринчи, артынчы, эвилелдиң морфологтуг сайгарылгазын кылыр;
- аян сөстөрүн танып тывар;
- кижиниң өөрээнин, магадаанын болгаш муңгараанын, кортканын дээн ышкаш кижиниң сагыш-сеткилиниң өске-даа байдалдарын илереткен аян сөстөрүн аңгылаар;
- аян сөстери бар домакка логиктиг ударениени тодарадыр;
- аян сөстери бар домакка бижик демдектерин шын салыр;

Синтаксис

- сөс катгыжышкынының холбажыр аргазын тодарадыр: башкарылга, хамааржылга, катгыжылга;
- сөс катгыжышкынының синтаксистиг сайгарылгазын кылыр;
- ийи чугула кежигүңнүг болгаш чаңгыс чугула кежигүңнүг домактарны ылгаар;
- домактың чугула кежигүңнерин танып тывар;
- сөглөкчиниң хевирлерин ылгаар болгаш адаар: кылыг сөстүг бөдүүн, кылыг сөстүг составтыг, ат сөстүг составтыг;
- сөглөкчиниң составында модальдыг сөстөрни танып тывар;
- домактың ийиги черге кежигүңнерин танып тывар: дорт болгаш доора немелделер, тодарадылга болгаш капсырылга; үениң, туруштуң, кылдыныг аргазының, чылдагаанның болгаш сорулганың, хемчегниң байдалдары;

- делгеренгей болгаш делгеренгей эвес бөдүүн домактарны ылгаар;
- чаңгыс чугула кежигүннүг домактарның хевирлерин ылгаар: тодаргай арынныгдомак, тодаргай эвес арынныг домак, арын чок, ат домаа;
- чаңгыс чугула кежигүннүгдомактарның тургузар;
- долу болгаш долу эвес домактарны ылгаар;
- домак сөстөрни чугаага ажыглаар;
- нарынчыттынган болгаш нарынчыттынмаан домактарны тодарадыр;
- нарынчыттынган домактарны ылгаар;
- чаңгыс аймак кежигүннерни, тускайлаан кежигүннерни; причастиелиг, деепричастиелиг, деңнелгелиг бөлүглелдерни; адалгалар, киирилде сөстөр, киирилде домактарны танып тывар болгаш ылгаар;
- чаңгыс аймак кежигүннерниң каттыжар аргаларын тодарадыр: үн аяны азы чагырыштырбас эвилелдер;
- чаңгыс аймак кежигүннерниң түңнекчи сөстөрүн тывар;
- чаңгыс аймак болгаш чаңгыс аймак эвес тодарадылгаларны тодарадыр;
- делгеренгей болгаш делгеренгей эвес адалгаларны тывар;
- киирилде сөстөр, киирилде домактарны ылгаар;
- нарынчыттынган домактарга бижик демдектерин болгаш үн аянын сагыыр;
- домактарның синтаксистиг сайгарылгазын кылыр.

7 класс – 32 ш.

Катаптаашкын – 4 шак.

Хыналда болгаш чогаадыкчы ажылдар (хыналда ажыл, эдертиг, чогаадыг, словарьлыг диктант, төлевилел дээш о.ө.) – 6 шак. Теория болгаш практика – 22 шак.

Ажыглаар шенелде өөредилге ному:

Тыва дыл. 7 класс. Авторлары: Е.М. Куулар, Т.Б. Оюн, Ч.А. Сарыглар. – Красноярск: ООО Издательство «Офсет», 2023.

Дылдын адырлары	Программа аайы-биле темалар	Шак тар саны	Өөреникчилерниң кылыр ажыл-чорудулгазының кол хевирлериниң чижек тайылбыры
Дыл, дыл дугайында ниити билиглер	Тыва дыл – Тыва Республиканың күрүне дылы. Тыва дылдың ужур-утказы болгаш хүлээлгелери. Тыва дыл болгаш чоннуң культуразы	1	Тыва Республикада күрүне дылдарының, оларның хүлээлгелеринин дугайында чугаага киржир. «Тыва дыл – күрүне дылы» деп темага материалдарны чыггаш, презентацияны белеткээш, ону камгалаар. Тыва дылдың ужур-утказы болгаш ооң чоннуң культуразы-биле холбаалыының дугайында кыска дыңнадыгны кылыр.
	6 класска өөрөнгөн чүүлдеринге катаптаашкын	1	6 класска өөрөнгөн чүүлдерин катаптаар: сөс тургузуу. Сөс чогаадылгазы. Морфология
	Чогаадыг	1	Сөс курлавырын байыдар. Бижимел чугаазын сайзырадыр. Аас болгаш бижимел чугаа нормаларын сагыыр.
Морфология	Морфология. Кылыг сөзү. Кылыг сөзүнүн грамматиктиг утказы, морфологтуг демдектери, синтаксистиг хүлээлгези. Кылыг сөстеринин уткалыг бөлүктери. Кылыг сөзүнүн тургузуу. Кылыг сөзүнүн чогаадылгазы. Морфологтуг арга. Синтаксистиг арга. Дузалал кылыг сөстеринин дугайында билиг. Бөдүүн, нарын, составтыг кылыг сөстери.	4	Морфологияның кол билиглерин шиңгээдир. Тускай чугаа кезээ болур кылыг сөзүнүн дугайында чугаага киржир. Эжеш ажылдаар: кылыг сөзүн морфологтуг демдектеринин болгаш синтаксистиг хүлээлгезинин аайы-биле тайылбырлаар. Өөредилге номунда материалдарның ниити сайгарылгазынга киржир, мергезилгелерде онаалгаларны күүседир. Кылыг сөстеринин уткалыг бөлүктөрүн аңгылаар. Бөдүүн, нарын, составтыг кылыг сөстерин шын тодарадыр. Эжеш ажылдаар: нарын болгаш составтыг кылыг сөстеринин

<p>Кылыг сөзүнүн болур болгаш болбас хевирлери. Кылыг сөзүнүн эге хевири. Кылыг сөзүнүн немелде утка илередир хевирлери. Кылыг сөзүнүн залогтары. Болдуруушкун залогу. Болчуушкун залогу. Эгидиинскин залогу. Качыгдаашкын залогу. Кылыг сөзүнүн видтери. Тодаргай эвес вид. Доозулган вид. Дагыннаан вид. Болбастаар вид Ритмиктиг вид. Дүрген вид.</p>		<p>тургустунарын тайылбырлаар, оларны шын бижиир. Болбас хевирде кылыг сөзүн шын бижиир, оларга ударениени сагыыр. Бот хуузунда ажылдаар: кылыг сөзүнүн эге хевирин тодарадыр. Коллективтиг ажылдаар: кылыг сөзүнүн немелде утка илередир хевирлериниң кожумактарын тывар. Ук хевирлерниң дугайында чугаага киржир.</p>
Катаптаашкын	1	Алган билиглерин катаптаар.
Хыналда ажыл	1	Алган билиглерин бадыткаар. Немелде онаалгаларны күүседир.
<p>Причастие – кылыг сөзүнүн тускай хевири. Эрткен үениң причастиези. Келир үениң причастиези, болгалак үениң, болгу дег үениң причастиези.</p> <p>Причастиелиг бөлүглел, ооң домакка тодарадылга, байдал болуру. Причастиелерниң морфологтуг сайгарылгазы.</p>	2	<p>Коллективтиг ажылдаар: кылыг сөзүнүн онзагай хевири – причастие дугайында чугаага киржир. Бөлүктөп ажылдаар: причастиелерниң грамматиктиг утказын, морфологтуг демдектерин, синтаксистиг ужур-дузанын тодарадыр. Бот хуузунда ажылдаар: эрткен болгаш келир үениң причастиелерин ылгаар. Болгалак үениң причастиезин ылгаар, сөзүглелден тывар, чугаага ажыглаар. Эжеш ажылдаар: болгалак үениң причастиезин сөзүглелден тывар. Бот хуузунда ажылдаар: причастиелерни чүвөлөрниң демдээн көргүзерде, ажыглаар. Причастиелерниң морфологтуг сайгарылгазын кылыр. Причастиелиг бөлүглелдерни тывар, оларның домакка тодарадылга азы байдал болуп чоруурун тодарадыр мергежилгелерни күүседир.</p>
Чогаадыг	1	Сөс курлавырын байыдар. Чугаазын сайзырадыр.
<p>Деепричастие. Деепричастие – кылыг сөзүнүн өскерилбес тускай хевири. Деепричастиелерниң грамматиктиг утказы, синтаксистиг хүлээлгелери. Тыва дылдың деепричастиелери. Деепричастиелиг бөлүглелдер, оларга бижик демдектери болгаш домакка байдал болуру.</p>	2	<p>Коллективтиг ажылдаар: деепричастиелерниң грамматиктиг утказын, морфологтуг демдектерин, синтаксистиг хүлээлгелерин тодарадып сайгарар. Тыва дылдың деепричастиелерин аңгылаар: каттышкак, кожаланчак, эрткен, болбас, үдекчи, кызыгаарлаар деепричастиелер. Эжеш ажылдаар: домактардан деепричастиелерни тывар. Бот хуузунда ажылдаар: деепричастиелиг бөлүглелдерни</p>

	<p>Морфологтуг сайгарылга. Словарьлык диктант</p>		<p>сөзүглелдерден тывар, оларга бижик демдектерин тайылбырлаар, синтаксистиг хүлээлгелерин тодарадып сайгарар. Деепричастиелерни составтыг кылыг сөзүнүң кезээ кылдыр ажыглаар, ооң бодунуң (деепричастиениң) домакка кандыг кежигүн болурун тодарадыр. Деепричастиелерни болгаш деепричастиелиг бөлүглелдерни домакка ажыглаар. Причастиелер, деепричастиелер база причастиелиг болгаш деепричастиелиг бөлүглелдер кирген сөзүглелдерни номчуур болгаш сайгарар. Морфологтуг сайгарылганы кылыр.</p>
	<p>Хыналда ажыл</p>	<p>1</p>	<p>Кылыг сөзүнүң немелде утка илередир хевирлеринге, деепричастиелерге алган билиглерин хынаар.</p>
	<p>Наклонение, ооң хевирлери (болуушкун, дужаал, даар, чөпшээрел, кызыгаарлаар наклонениелер).</p> <p>Болуушкун наклонениези, ооң үелери. Болуушкун наклонениезиниң эрткен үези.</p> <p>Болуушкун наклонениезиниң амгы үези.</p> <p>Болуушкун наклонениезиниң келир үези.</p> <p>Дужаал наклонениези.</p> <p>Даар наклонениези.</p> <p>Чөпшээрел наклонениези. Кызыгаарлаар наклонениези.</p> <p>Кылыг сөзүнүң морфологтуг сайгарылгазы.</p>	<p>3</p>	<p>Коллективтиг ажылдаар: кылыг сөзүнүң наклонениезин тодарадыр, ооң хевирлерин аңгылаар: болуушкун, дужаал, даар, чөпшээрел, кызыгаарлаар.</p> <p>Бөлүктөп ажылдаар: болуушкун наклонениезиниң үелери аңгылаар: эрткен үелер (шагда эрткен, чоокта эрткен, барымдаалыг, бадыткалдыг); амгы үелер (тодаргай болгаш тодаргай эвес); келир үе (болгалак келир үе). Мергежилгелерни күүседир.</p> <p>Бот хуузунда ажылдаар: кылыг сөзүнүң синтаксистиг хүлээлгелгелерин тайылбырлаар. Кылыг сөзүнүң морфологтуг сайгарылгазын кылыр.</p> <p>Чугаага кылыг сөзүнүң болуушкун наклонениезиниң үелерин шын ажыглаар.</p> <p>Эжеш ажылдаар: наклонениениң хевирлерин таблица, схемаларга көргүзөр.</p> <p>Кылыг сөзүнүң хевирлерин аас болгаш бижимел чугаага шын ажыглаар.</p> <p>Бот хуузунда ажылдаар: кылыг сөзүнүң наклонениелериниң, болбас хевириниң, немелде утка илередир хевирлериниң кожумактарын шын бижиир. Чурумал хевиринге «Кырган-ачамның чайлаа» деп чогаадыгны бижиир.</p> <p>Сөзүглел-биле ажылдаар: номчуур, утказын чугаалаар, литературлуг</p>

			дылдың нормаларын сагыыр.
	Кылыг сөзүңге катаптаашкын	1	Кылыг сөзү болгаш ооң хевирлерин катаптаар.
	Хыналда ажыл	1	Алган билиглерин бадыткаар. Немелде онаалгаларны күүседир.
	Өттүнүг сөстөр – тускай чугаа кезээ, ниити утказы. Өттүнүг сөстөрнүң уткалыг бөлүктери (үн, ыыт-дааш, шимчээшкин, хевир өттүнер сөстөр, миннишкин илередир сөстөр), оларның тургустунары. Составтыг кылыг сөстери тургузарыңга ужур-дузазы база синтаксистиг хүлээлгези. Өттүнүг сөстөрнүң морфологтуг сайгарылгазы.	2	Коллективтиг ажылдаар: өттүнүг сөстөрнү танып тывар, оларның ниити утказын тайылбырлаар. Бөлүктөп ажылдаар: өттүнүг сөстөрнүң уткалыг бөлүктөрнү аңгылаар: ыыт-дааш, үн өттүнер сөстөр, хевир өттүнер сөстөр, миннишкин илередир сөстөр. Оларны аян сөстөрнүңден ылгаар, сөзүглелдерден тывар. Бот хуузунда ажылдаар: өттүнүг сөстөрнүң шын тургузар. Эжеш ажылдаар: составтыг кылыг сөстөрнү тургузарыңга ужур-дузазын тайылбырлаар; оларның дузазы-биле составтыг кылыг сөстөрнү тургузар. Бот хуузунда ажылдаар: кылыг сөзүңүң составыңга турда, синтаксистиг хүлээлгезин сайгарар. Өттүнүг сөстөрнүң морфологтуг сайгарылгазын кылыр. Өттүнүг сөстөрнүң уткалыг бөлүктөрнү аас болгаш бижимел чугаага ажыглаар. Өттүнүг сөстөрнү кирген сөзүглелдерни номчуур болгаш шын бижилгезин, утказын сайгарар. «Аалга (чайлагга, кыштагга) чорааным» деп темага тоожуушкун хевиринге чогаадыгны бижир.
	Наречие – тускай чугаа кезээ, ооң грамматиктиг утказы болгаш морфологтуг демдектери, синтаксистиг хүлээлгелери. Наречиелернүң чогаадылгазы болгаш оларны шын бижир. Наречиелернүң өске чугаа кезектеринден ылгалы. Наречиелернүң уткалыг бөлүктери, оларның синтаксистиг хүлээлгелери. Үениң наречиези. Туруштуң наречиези. Сорулганың, чылдагаанның наречиелери. Кылдыныг аргазының наречиези. Хемчегнүң	1	Наречиениң грамматиктиг утказы болгаш морфологтуг демдектери, синтаксистиг хүлээлгелериниң дугайында чугаага киржир. Эжеш ажылдаар: наречиениң грамматиктиг демдектерин тывар. Мергежилгелерни күүседир: наречиени өске чугаа кезектеринден ылгаар. Бот хуузунда ажылдаар: наречиелернүң бөлүктөрнү аңгылаар: үениң, туруштуң, сорулганың, ылдагаанның, кылдыныг аргазының, хемчегнүң. Наречиелернүң бөлүктөрнүң таблицаны долдуур. Наречиелерни (удурланышкак болгаш чоок уткалыг) аас болгаш бижимел чугаага ажыглаар. Эжеш ажылдаар: наречиелернүң тургустунар аргаларын

	<p>наречиези. Наречиелерниң морфологтуг сайгарылгазы. Катаптаашкын.</p>		<p>тайылбырлаар. Өөредилге номунда мергежилгелерни күүседир: Наречиелер кирген домактарны сайгарар, сөзүглелдерни номчуур. Бот хуузунда ажылдаар: наречиелерниң морфологтуг сайгарылгазын кылыр. Бот хуузунда ажылдаар: сөзүглел-биле ажылдаар: номчуур, наречиелерлиг домактарны тывар, наречиелерниң айтырыгларын шын салыр, наречиелерниң бөлүктөрүн айтыр. «Кадыкшылын канчаар быжыглаарыл?» деп темага угаап боданыышкын хевиринге чогаадыгны бижиир. Домактарны шын тургузар, бижик демдектерин сагыыр.</p>
	Хыналда ажыл	1	Алган билиглерин бадыткаар. Немелде онаалгаларны күүседир.
	Чогаадыг	1	Сөс курлавырын байыдар. Чугаазын сайзырадыр.
	<p>Дузалал чугаа кезектери. Эвилел – дузалал чугаа кезээ. Эвилелдерниң утказы болгаш оларның домак тургузарынга ужур-дузазы. Чагырыштырбас эвилелдер: каттыштырар, удурланыштырар, аңгылаштырар. Чагырыштырар эвилелдер. Синоним эвилелдер. Эвилелдерниң морфологтуг сайгарылгазы.</p>	1	<p>Демнежип ажылдаар: дузалал чугаа кезектерин аңгылаар: эдеринчилер, эвилелдер, артынчылар. Оларның бөлүктөрүн ылгаар, каяа ажыглаарын билир. Эвилелдерни танып тывар, оларның грамматиктиг хүлээлгелерин сайгарар. Чагырыштырбас болгаш чагырыштырар эвилелдерни аңгылаар. Чагырыштырбас эвилелдерниң утказының аайы-биле бөлүктөрүн ылгаар: каттыштырар, удурланыштырар, аңгылаштырар. Чагырыштырбас болгаш чагырыштырар эвилелдерни аас болгаш бижимел чугаага ажыглаар. Бот хуузунда ажылдаар: эвилелдерниң бөлүктөрүн бодунуң тургусканы кластер дузазы-биле көргүзөр. Эвилелдерлиг домактарга бижик демдектерин сагыыр. Чоок уткалыг эвилелдерни шын ажыглаар. Чугаа культуразын сагыыр. Эвилелдер кирген домактарны тургузар.</p>
	<p>Эдеринчилер болгаш дузалал аттар, оларның грамматиктиг хүлээлгелери. -биле деп эдеринчини шын бижири. дег, ышкаш деп эдеринчилерни бөлүглелдер</p>	1	<p>Эжеш ажылдаар: эдеринчилер болгаш дузалал аттарны ылгаар болгаш грамматиктиг хүлээлгелерин тодарадыр. Оларның бөлүктөрүн ылгаар, каяа ажыглаарын билир. Коллективтиг ажылдаар: мергежилгелерни күүседир: биле деп сөстү</p>

	<p>тургузуп турда, биче сек-биле аңгылаары. Эдеринчилер болгаш дузалал аттарның морфологтуг сайгарылгазы.</p>		<p>эдеринчи болгаш эвилел кылдыр ажыглаар, шын бижиир. Бөлүктөп ажылдаар: <i>дег, ышкаш</i> деп эдеринчилерниң дузазы-биле деңнелгелиг бөлүглелдерни тургузар, бижик демдектерин сагыыр. Бот хуузунда ажылдаар: эдеринчилер болгаш дузалал аттарны чугаага ажыглаар. Коллективтиг ажылдаар: доора падежтерниң уткаларын дузалал аттар-биле илередири, янзы-бүрү чугаа кезектерин эдеринчилер кылдыр хереглээр болгаш оларны дузалал ат деп бадыткаар. Чугаа культуразын сагыыр. Бот хуузунда ажылдаар: эдеринчилер болгаш дузалал аттарның морфологтуг сайгарылгазын кылыр.</p>
	<p>Артынчыларның утказы болгаш грамматиктиг хүлээлгелери. Артынчыларны бөлүктээри болгаш шын бижири. Артынчыларның морфологтуг сайгарылгазы.</p>	1	<p>Коллективтиг ажылдаар: артынчыларны танып тывар. Артынчыларны утка аайы-биле бөлүктээр мергежилгелерни күүседир: айтырыг, бадыткал, дадагалзалдың, күштелдирериниң азы ылгаарының, даап бодаарының. Оларны шын бижиир болгаш чугаага ажыглаар. Бот хуузунда ажылдаар: чоок уткалыг артынчыларны аас болгаш бижимел чугаага ажыглаар. Артынчыларның морфологтуг сайгарылгазын кылыр. Артынчыларның бөлүктериниң аайы-биле схеманы тургузар. Схемага үндезилеп артынчыларның бөлүктерин тайылбырлаар. Морфологтуг сайгарылганы кылыр.</p>
	<p>Аян сөстери, ооң бөлүктери. Аян сөстери бар домакка бижик демдектери болгаш ударение. Аян сөстериң морфологтуг сайгарылгазы.</p>	1	<p>Коллективтиг ажылдаар: чугаада болгаш сөзүглелдерде аян сөстериң танып тывар. Бөлүктөп ажылдаар: кижиниң өөрээнин, магадаанын болгаш муңгараанын, кортканын дээн ышкаш кижиниң сагыш-сеткилиниң өске-даа байдалдарын илереткен аян сөстериң аңгылаар. Бот хуузунда ажылдаар: аян сөстериң дузазы-биле бодунуң сагыш-сеткилиниң байдалын шын илередир. Аян сөстери бар домакка бижик демдектерин болгаш ударениени сагыыр. Өөредилге номунда мергежилгелерни күүседир, кылган ажылын удур-дедир хынажыр. Тыва литературлуг дылдың пунктуастыг нормаларын сагывышаан,</p>

			сөзүглелди номчуур болгаш сайгарар, аян сөстөрүн оон тывар. Коллективтиг ажылдаар: бодунуң сагыш-сеткилин (эмоциязын) көргүзөр онаалгаларны кылыр, оюннарга киржир. Чуруктуң дузазы-биле чурумал хевиринде чогаадыгны бижиир, аңаа аян сөстөрүн ажыглаар.
	Хыналда ажыл	1	Алган билиглерин бадыткаар. Немелде онаалгаларны күүседир.
Чугаа, чугаалажып харылзажыры болгаш чугаа культуразы	Монолог. Чурумал. Угаап боданыышкын. Тоожуушкун. Диалогтуң хевирлери: кандыг-бир кылдыныгже хаара тудар чугаа, медээ билип алыр азы дамчыдар чугаа, бодалдар солчур чугаа.	2	Сөзүглелдин тема, идеязын тодарадыр, планын тургузар. Монологтуң хевирлериниң дугайында чугаага киржир. Бердинген темага монологту хевир аайы-биле тус-тузунда тургузар. Бөлүктөп ажылдаар: диалогтуң янзыларының аайы-биле сөзүглелдерни тургузар (кайы-бир чугаа кезээн колдады ажыглап, өөрөнгөн кайы-бир темага дүүштүр дээш о.ө.)
	Чыл төнчүзүндө түннел катаптаашкын Морфология. Кылыг сөзү. Наречие. Өтгүнүг сөстөр. Дузалал чугаа кезектери. Аян сөстери	1	Тус-тузунда темадан шилип алгаш, коллективтиг, бөлүктөп азы бот хуузунда ажылдаар.
	Хыналда ажыл	1	Алган билиглерин бадыткаар. Немелде онаалгаларны күүседир.
		32 шак	

